

BESİM ATALAY'IN "BEKTAŞİLİK VE EDEBİYATI" ADLI ESERİ HAKKINDA BAZI DEĞERLENDİRMELER

Hasan Hüseyin BALLI*

Özet

Bu çalışmada Besim Atalay'ın "Bektaşilik ve Edebiyatı" adlı eseri ve bu eserin Vedat Atilla tarafından yapılmış olan sadeleştirilmiş hali üzerinde durulacaktır. İlk önce eserin orijinali ele alınacak; metodu, muhtevası ve -özellikle- Hurûfilik hakkında verdiği bilgilerin günümüz bilgi kaynakları açısından değerlendirilmesi üzerinde durulacaktır. Daha sonra da eseri Osmanlıca'dan günümüz alfabesine aktaran Vedat Atilla'nın çalışmasının hata ve eksiklerinden bazıları tespit edilecektir.

Anahtar Kavramlar: Besim Atalay, Bektâşilik, Vedat Atilla, hurufi, Fazlullah-ı Hurûfî, Hurûfilik.

Abstract

Evaluations on Besim ATALAY'S Work Titled "Bektashism and its Literature"

This article deals with Besim Atalay's work titled "Bektashism and Its Literature" (Bektaşilik ve Edebiyatı) and its transliteration and simplification by Vedat Atilla. In this paper, first the original copy of the work will be subject in terms of its content, method, and, particularly, the evaluation of the data related to *Letterism* (Hurufilik) by taking into consideration the modern information resources. Then, it will aim to determine some errors and missing parts of Vedat Atilla's transliterated work from the Ottoman Turkish to the modern Turkish.

Key Words: Besim Atalay, Bektashism, Vedat Atilla, Letterist, Fazlullah-i Hurufi, Letterism.

GİRİŞ

Besim Atalay (1882-1965), Türk dili çalışmalarında önemli bir yere sahiptir. Kaleme aldığı birçok eserle ilim dünyamıza hatırı sayılır katkılarda bulunan Atalay, aynı zamanda bir siyasetçi ve devlet adamıdır. Türkçe'nin grameri üzerine çeşitli eserler vermiştir. *Divân-ı Lügât-i-Türk*'ü günümüz Türkçesine çevirmiştir. O, bu çalışmalarının dışında elimizde Osmanlıca baskısı bulunan *Bektaşilik ve Edebiyatı*¹ adlı eseri de yazmıştır. Kendisinin belirttiği gibi bu eseri ya-

* Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, İzmir. huseyin.balli@deu.edu.tr

¹ Besim Atalay, *Bektaşilik ve Edebiyatı*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1340.

zabilmek için yaklaşık on yıl uğraşmış, büyük fedakarlıklar yapmış, bir çok kişiyle görüşmüş, bir çok zorluğa katlanmış, ulaşımı zor olmasına rağmen en ücra köy ve yaylalara kadar gitmiş, bulunması çok müşkil belgelere ulaşmış ve bütün bunlar sonucunda “*Türk-lük’e bir hizmet etmek*” amacıyla bu eseri telif etmiştir.²

A. Eserin Metodu

Esere genel olarak bakıldığında, yazarın eseri yazmadan önce epeyce malzeme topladığı, bunun için de oldukça fazla yer gezdiği ve bir çok kişiyle görüştüğü anlaşılmaktadır. Eserde bahsettiği bir çok konuyu bizzat yerinde müşahede ederek ele almıştır. Kendisinin de belirttiği gibi Alevi ve Bektaşilerle yüzyüze görüşmek üzere bir çok yer gezen yazar, sadece bununla kalmamış, nadir bulunan ve yazma halinde olan konuyla ilgili bir çok kaynağı da kullanmıştır. Özellikle Hurufilik’i işlediği başlık altında verdiği bilgilerden, Hurufi literatüre ait önemli eserlere ulaşmış olduğu anlaşılmaktadır.

Atalay, eserin hemen giriş bölümünde kendinin tarafsızlığı üzerinde durmaktadır. Bir başka yerde de Bektaşilik’i o günkü şekliyle görmek ve tedkik etmek istediğini belirtmektedir.³ Yazarın bahsettiği bu iki metod eserin tamamına hakim durumdadır diyebiliriz. Gerçekten yazar konuları bahsederken kendi düşünceleri katmadan olduğu gibi bir anlatımı benimsemiştir. Herhangi bir konunun iyiliği-kötülüğü, -Hurufilik hakkında yaptığı bir-iki yorumu hariç tutarsak- İslam dinine veya kendi mezhebi olan Ehl-i Sünnet’e uygun olduğu-olmadığı gibi bir değer yargısından kaçınmıştır. Diğer taraftan yazar, Bektaşilik’i o günkü haliyle yansıtmakta da başarılı olmuştur. Hatta günümüz açısından bakıldığında incitici sayılabilecek bazı olayları dahi bütün çıplaklığıyla anlatabilmiştir. Ancak, bunların münferit olaylar olabileceği kaydını düşmeyen yazar, yanlış genellemelere yol açtığının farkında değildir. Mesela, Tahtacılar ile Çepnileri karşılaştırırken, Tahtacıların yalancılık ve hırsızlık bil-

² Atalay, *a.g.e.*, s. 3.

³ Atalay, *a.g.e.*, s. 6.

mediklerini, Çepnilerin ise yalancı ve hırsız olduklarını söylemektedir.⁴

B. Eserin Muhtevası

Bektaşilik ve Edebiyatı, toplamda yüz yirmi iki sayfa olup, başlıca iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Bektaşilik hakkında bilgi vermekte, ikinci bölüm ise Bektaşilik'in edebiyatından örnekler sunmaktadır. Ayrıca eserin sonunda, o dönemde Alevi ve Bektaşilerin Anadolu'daki yerlerini gösteren bir de harita bulunmaktadır.

Yazar birinci bölüme, Bektaşilik'in ne olduğunu tespit etmeye çalışarak başlamıştır. Bektaşilik'i oluşturan unsurları; kısmen tasavvuf, büyük miktarda Hurufilik, Babaîlik, Bâtınîlik, hulûl ve tenasüh, Caferîlik, Şiîlik, İmamîlik, Şâmânîlik, Lamalık ve teslis olarak⁵ saydıktan sonra Bektaşilik'i şöyle tavsif etmiştir:

*“Bektaşilik başka tarikatlar gibi bir kısım halk arasına yayılıp kalmamış, büyük büyük kitleleri dairesine almış. Esaslı bir suretde kol ve kanat salmış; bir tarikat olmaktan çıkmış, siyasi ve bir mezhep, ayrı bir yol şeklini almış ve Türk'ün mezhebce vahdetini bozmuştur.”*⁶

Atalay, Bektaşilik'i klasik şekilde ikiye ayırarak ele almıştır. Bunlardan Çelebiler Kolunu, Türk Bektaşilik'i; Babağan Kolunu da Aranavut Bektaşilik'i olarak nitelemiştir. Bundan sonra bu iki kolla ilgili verdiği yer ve sayı bilgileri eserin yazıldığı zaman açısından oldukça önemlidir. Mesela, Anadolu'daki Bektaşilerin sayısını, kitabın yazıldığı zamanlarda, bir buçuk milyon olarak veren Atalay, Bektaşilerin buldukları yerleri şöyle sıralamaktadır: Sivas Vilayetinin batı tarafı, Dersim'in tamamı, Karasar, Akçadağ, Kiğı ve çevresi, Kars köyleri, Tokat ve Zile tarafları, Mecidiye kazası, Adana, İçel, Teke, Menteşe, İzmir civarındaki Tahtacı Yörükleri, Manisa'nın bazı

⁴ Atalay, *a.g.e.*, s. 17.

⁵ Atalay, *a.g.e.*, s. 6.

⁶ Atalay, *a.g.e.*, s. 5.

köyleri, Beyobası, Çepni Aşireti, Kemah ve Ümraniye köyleri, Burdur Kasabası.⁷

Atalay, sırasıyla Bektaşilik'teki ayin ve erkanlar hakkında genel bilgiler vermektedir.⁸ Bunun yanısıra, Bektaşilerin ilk karşılaştıklarında birbirlerini tanıma yöntemlerini, kaşığı sofraya ters koymamaları veya kapı eşiğini çiğnememeleri, sakal ve bıyık bırakmaya verdikleri önem, cem esnasında sunulan rakı ve şarabın sunulma ve içme şekilleri gibi günlük hayata ilişkin ayrıntıları da sıralamaktadır.⁹ Ayrıca, nikah, boşanma, kadınların tesüttürü, cenaze, misafirperverlik, tevelli ve teberri, namaz ve niyâz gibi dini ve ictimaî konuların Bektaşî anlayış ve yaşayışındaki yerlerini de tespit etmeye çalışmıştır.¹⁰

Atalay, Bektaşilik'in Çelebiler kolu üzerinde tafsilatlıca durmuş ve bu kol hakkında bizzat kendi şahit olduğu önemli bilgiler vermiştir. Mesela, Anadolu'da Çelebiler kolunun, zaman zaman birbiriyle birleşen, zaman zaman da birbirinden farklılaşan 8-10 kolunu tespit etmiş,¹¹ ancak bunlardan dört tanesini hakkında bilgi vermiştir. Ona göre bu kollar, nüfusları ve buldukları yerler şöyledir.

a. Tahtacılar: 100.000 kişi. İzmir çevresi, Teke, Isparta, İçel ve (Trakya'dan) Atina'ya kadar olan bazı yerler.

b. Çepniler: 30.000 kişi. Çoğunlukla Karasi ve Karadeniz sahillerine paralel ormanlık bölgeler.

c. Köy Bektaşileri: 1.000.000'dan fazla kişi. Dersim, Akçadağ. (İç ve Doğu Anadolu)

d. Abdallar: 30.000 kişi. Anadolu'da değişik bölgelerdeki köylerde.

Atalay'ın Bâbagan kolu hakkında verdiği bilgiler daha az ve genel bilgilerdir. Ona göre bu kolun kurucusu Balım Sultan'dır ve bu ko-

⁷ Atalay, *a.g.e.*, s. 5.

⁸ Atalay, *a.g.e.*, s. 9-11.

⁹ Atalay, *a.g.e.*, s. 12.

¹⁰ Atalay, *a.g.e.*, s. 13-14.

¹¹ Atalay, *a.g.e.*, s. 15.

lun kurulmasından çok önce Anadolu'da Bektaşîlik mevcuttur.¹² Bâbagan kolundaki pîr evinde on iki imama ait on iki post bulunur ve bunların isimleri şöyledir:¹³

1. Baba postu
2. Horasan postu
3. Aşçı postu, Seyyid Ali Sultan postu
4. Ekmekçi postu, Balım Sultan postu
5. Nakib postu, Kaygusuz Sultan postu
6. Atacı postu, Kanber Ali postu
7. Kırk Donlu Can postu
8. Kilerci postu, Şah Kulu Hacım Sultan postu
9. Kahveci postu
10. Kurbancı postu
11. Ayakçı postu
12. Mihmandar postu.

Atalay'ın Bâbagan kolu hakkında verdiği önemli bir bilgi de bu yolda olanlara göre, tevhidin üç merhalesi bulunmasıdır. Sâlik bu üç mertebeye çıkmaya mecburdur. Tevhidin birinci mertebesi, *telkin*'dir ki, bu mertebeye ikrar ve sülûk devresidir. Burada sâlik, şariat kapısından tarikata girmiştir. İkinci mertebeye, *ilbas*'tır. Bu mertebede sâlik marifet libaslarını giymiş olur. Üçüncü mertebeye, *ehadiyyet*'tir. Sâlik burada *fena fi'l-ehadiyyet* olmuştur. En yüksek manevi mertebeye burasıdır.¹⁴

C. Eserin Hurûfilik Hakkında Verdiği Bilgiler

Atalay, Hurufilik konusuna, Bektaşîlik ile Hurufilik'i karşılaştırarak başlıyor. Ona göre Hurufilik bir mezhep, Bektaşîlik ise bir tarikattir. Bektaşîlik, Hurufilik'ten daha çok İslam içinde sayılabilir. Hurufilik ise tamamen İslam'ın esaslarını inkar eder pozisyonundadır.

¹² Atalay, *a.g.e.*, s. 23.

¹³ Atalay, *a.g.e.*, s. 25.

¹⁴ Atalay, *a.g.e.*, s. 25.

Fakat Hurufilik, Bektaşilik'e –özellikle Babagân koluna- karışarak ona kendi rengini vermiştir. Bu manada Hurufilik'i, Bektaşilik'ten ayırmak mümkün görünmemektedir.¹⁵

Yazar, bu iddiasını desteklemek adına Bektaşî nefeslerinden birkaçını sıralamıştır.¹⁶ Ancak bize göre bu konuya verilebilecek en güzel örnekler kitabın ikinci bölümünde bulunan nefesler arasındadır. Biz de bu nefeslerden birisini buraya alarak, nefes içerisinde geçen Hurufî unsurları tespit etmek istiyoruz. Aşağıdaki nefeste altı çizili kavramların Hurufî anlayıştan birebir alındığı açıktır.

“otuz iki hurufu”¹⁷

lam ve ba'da bulmuşum

özün bilen ârifin

ben sözünde bilmişim

bugün kevn ve mekanla

karıştım cihan ile

ben aşk ile, can ile

dört unsurdan”¹⁸ gelmişim

yetmiş üç inbisatın”¹⁹

¹⁵ Atalay, *a.g.e.*, s. 30, 32.

¹⁶ Bkz. Atalay, *a.g.e.*, s. 40-42.

¹⁷ Hurufilik'te Fars alfabesinin 32 tane olan harfleri çok önemli yer tutar. Bu harfler, Hurufilik'in temelini oluşturan *kelime-i ilahî* kavramıyla ilişkilidir. bkz. Hasan Hüseyin Ballı, *Fazlullah-ı Hurufî ve Hurufîlik* (basılmamış doktora tezi), Danışman: A. Bülent Ünal, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Temel İslam Bilimleri A. B. D., İzmir, 2010, s. 64-69.

¹⁸ Hurufilik'te dört unsur (anasır-ı erbaa) antik Yunan ve klasik İslam filozoflarının anladıklarından biraz farklıdır. Filozoflar dört unsuru sadece sufî âlemin yaratılmasını için kullanırken, Fazlullah Hurufî bu kavramı hem sufî hem de Ulvî âlem için kullanmaktadır. Bunu yapmasının sebebi Allah'ın mevcudata olan tecellisini *kelime-i ilahî* kavramının yardımıyla açıklamaya çalışmasıdır. Anasır-ı erbaa onun için varlıkla, Allah arasında bir nevi köprü görevi görmektedir. bkz. Ballı, *a.g.e.*, s. 70-74.

¹⁹ *Bast* kavramı Hurufilik'in temel kavramlarından biridir. Hurufiler bir harfi okunduğu gibi yazmaya bast etmek derler. böylece bir harften başka çeşitli sayıda harfler üretilmiş olur. bkz. Ballı, *a.g.e.*, s. 64. hurufiler Arapçadaki 28 harfin tamamını bast ederek 72 tane harf elde etmekte ve bu sayıyı çeşitli hesaplamalarda kullanmaktadırlar. Bkz. Fatih Usluer, *Hurufîlik, İlk Elden*

*sıfat içinde zât'ın*²⁰

*on yedi muhkemât'ın*²¹

hoş bahrine dalmuşım

birisi ruh ve rahmet

*birisi yüzdeki hat*²²

*on bir müteşabihat*²³

Âna âgâh olmuşım

şeriatı berk edip

tarikâtı derk edip

mülk ve malı terk edip

*ölmezden ön ölmüşem...*²⁴

Atalay, Hurufilik ve Bektaşilik arasındaki bu ilişkiyi tespit ettikten sonra, Hurufilik hakkında geniş bilgi vermeye çalışmaktadır. Bu bilgilerden ve kendi yorumlarından, maalesef Hurufilik'i tam manasıyla ihata edemediği anlaşılmaktadır. Zira Hurufilik temel görüşlerini tadât ederken referans aldığı kaynak üçüncü kuşak Hurufi diyebileceğimiz Firişteoğlu Abdülmecid'in (ö. 864/1459-60) *Işknâme*'sidir. Firişteoğlu, Hurufilik'in kurucusu Fazlullah-ı Hurufî (ö. 796/1394) ile görüşmemiştir ve *Işknâme* adlı eseri Hurufilik'in künhünü izhar edebilecek çapta değildir. Firişteoğlu, Fazlullah'ın *Cavidannâme* ve *Muhabbetnâme* adlı eserlerinin bazı yerlerini Fars-

Kaynaklarla Doğuşundan İtibaren, İstanbul, 2009, Kabalıcı Yayınevi, s. 113. Bu mısra da geçen 73 sayısı ise -kanaatimizce- Hurufilerin ayrı bir önem verdikleri 'lâmelif' harfinin 72 sayısına eklenmesi ile elde edilmiştir.

²⁰ Fazlullah Hurufî'ye göre Allah'ın zâtı ve sıfatı birdir. Birbirinden ayrı düşünülemez. Bkz. Ballı, *a.g.e.*, s. 109, 119.

²¹ Hurufilerce, huruf-ı mukattanın bast edilmesiyle (okunduğu gibi yazılmasıyla) ortaya çıkan 17 harfe huruf-ı muhkemat denir. Bkz. Ballı, *a.g.e.*, s. 65.

²² Hurufiler insan yüzündeki çizgilere ve bunlara çok önem atfederler. Bunlar, iki kaş, dört kirpik ve bir saçtan oluşan yedi çizgidir. Böylece onlar, yedi sayısının katlarını kullanarak insanın yüzüne Allah'ın nasıl tecelli ettiğini açıklama yoluna giderler. Bkz. Ballı, *a.g.e.*, s. 76.

²³ Hurufilerce, huruf-ı mukattanın bast edilmesiyle (okunduğu gibi yazılmasıyla) ortaya çıkan 17 harften başka, Arap alfabesinde geriye kalan 11 harfe huruf-ı müteşabihat denilir. Bkz. Ballı, *a.g.e.*, s. 65.

²⁴ Atalay, *a.g.e.*, s. 70.

ça'dan Türkçe'ye çevirmek suretiyle *Işkname*'yi yazmıştır.²⁵ Halbuki Hurufilik'i tam manasıyla kavrayabilmek ve anlatabilmek için birinci kuşağa ait eserlerden en az birisine bakılması gerekirdi.

Atalay'ın kaynak kullanmadaki bu yanlış seçimi, onu iki ayrı tarzda yanlışlık yapmaya götürdüğü kanaatindeyiz.

1. Bilgi Yanlışlıkları

Atalay ilk hatayı Fazlullah'ın *Cavidannamesi*'nden bahsettiği yerde yapmıştır. *Cavidanname-i İlahi* ve *Cavidan-ı Sağir* olmak üzere iki ayrı *Cavidanname*'den bahseden Atalay, *Cavidanname-i İlahi*'nin Fazlullah'a; *Cavidan-ı Sağir*'in ise Fazlullah'ın halifesi olan Mahmud Sincanî'ye ait olduğunu söylemekte ve buna herhangi bir delil göstermemektedir.²⁶ Doğrusu, *Cavidan-ı Sağir*, *Cavidanname-i İlahi*'nin kısaltılmış bir halidir ve o da Fazlullah'a aittir.²⁷

Fazlullah'ın eserleri hakkında yaptığı diğer yanlış ise onun *Arşname*'si ile *Cavidanname*'sini birbirine karıştırmasıdır. Kitabında yapmış olduğu alıntı *Arşname*'den olmasına rağmen, o, bunun *Cavidanname*'den olduğunu söylemektedir.²⁸ Sözkonusu alıntı Fazlullah'ın manzum eseri olan *Arşname*'nin baş tarafıdır.²⁹

Yine yapmış olduğu bu alıntıda, orjinal metinde ne olduğu tam anlaşılamayan ve Hurufî metinlerdeki kısaltılmış sembollerden³⁰

²⁵ Usluer, *a.g.e.*, s. 88.

²⁶ Atalay, *a.g.e.*, s. 36.

²⁷ Ballı, *a.g.e.*, s. 48.

²⁸ Atalay, *a.g.e.*, s. 37.

²⁹ Bkz. Fazlullah-ı Hurufî, *Arşnâme*(yazma), İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, Farsça, no: 992, vr.1b.

³⁰ Sembollerin neler olduğunu ve ne anlama geldikleri hakkında bkz. Sadık Kiya, *Vejanâme-i Gürğani*, İntişarât-ı Danişgâh-ı Tahran, Tahran 1330, s. 39-40; Abdülbaki Gölpınarlı, *Hurûfîlik Metinleri Kataloğu*, Ankara 1973, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 148-149; Ali Alparslan, *Cavidannâme'nin Nesimi'ye Tesiri*, (basılmamış doçentlik tezi), 1967, s. 34-35; Hüsamettin Aksu, *Amir Gıyas al-Din Muhammed Al-Astarâbâdî ve İstivanâmesi*, (basılmamış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1981, s. 70-74; Ballı, *a.g.e.*, s. 58-63.

olan, “yirmi sekiz” ve “otuz iki” anlamına gelen işaretleri, "سر" (baş) ve "تب" (hararet) olarak yazmıştır.³¹

2. Yorum Yanlılıkları

Atalay, Hurufilik hakkında bazı yorum ve değerlendirmelerde de bulunmuştur. Ancak bunlar eksik bilgiye dayandığı için onu yanlış sonuçlara götürmüştür. Ona göre Hurufilik, İslam’a verdiği önem kadar Hıristiyanlık’a da önem vermiştir.³² Bu kanaate onu ulaştıran, Firişteoğlu’nun *Işkname*’sinden yaptığı alıntıdır. Burada Firişteoğlu, Fazlullah’ın beklenen mesih olduğunu anlatmaktadır.³³ Dolayısıyla, Firişteoğlu Hıristiyanlık’tan çok aslında İslam’ın sınırları içine girmiş bir konunun kendince izahını yapmaktadır. Yazarın buradan Hıristiyanlık’a verilen önemi çıkartması zorlama bir yorum olmuştur. Bununla beraber Fazlullah’ın eserlerinde *Kitab-ı Mukaddes*’e de atıflar yok değildir. Ancak bunlar, onun Hurufilik sistematüğini oluştururken kullandığı hazır materyaller halindedir. Fazlullah, *Kitab-ı Mukaddes*’de geçen ve kendi kullandığı hesaplamalara uygun olan sayıları alarak yaptığı yorumlarla kendi görüşlerinin ispatına uğraşmıştır.³⁴

Atalay’ın eleştireceğimiz başka bir görüşü de, Hurufilik’in mantıksız bir takım tevillerden ibaret olduğu ve yaptığı yorumlarda bir kaide ve bir esasa dayanmayan saçma sapan bir anlayış olduğunu iddia etmesidir.³⁵ Oysa Hurufilik’in, küllî olarak ele alındığında, kendince kavramları, yöntemleri ve kabulleri olan, kendi içinde tutarlı bir sistematüğe sahip olduğu görülecektir. Aksi takdirde Hurufilik’in, başka anlayışları bu kadar derinden etkilemesi mümkün olamazdı. Atalay da yukarıdaki görüşünden dolayı, geçmişte ve ya-

³¹ Atalay, *a.g.e.*, s. 37.

³² Atalay, *a.g.e.*, s. 32.

³³ Bkz. İsmail Arıkoğlu, Firişteoğlu’nun *Cavidân-Nâme Tercümesi: ‘Işk-Nâme (İnceleme-Metin)*, (Basılmamış Doktora Tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Van 2006, s. 80.

³⁴ Ballı, *a.g.e.*, s. 135.

³⁵ Atalay, *a.g.e.*, s. 37.

şadığı zamanda Hurufilik'in etkisini sürdürmesine şaşırıldığını ifade etmektedir.³⁶

D. Eserin Sadeleştirilmesinde Görülen Hatalar

Vedat Atilla, Bektaşilik ve Edebiyatı'nı latin haflerine çevirip sadeleştirerek, 1991 yılında yayınlamıştır.³⁷ Ancak bu çalışma, Besim Atalay'ın yaptığı çalışmanın değerini yansıtmaktan uzaktır. İki metni karşılaştırdığımızda Atilla'nın okuma hatalarının çok fazla olduğunu tespit ettik. Bunun sebebini de iki eser sahibi arasındaki İslamî kavramlara olan vukûfiyet farkına bağlıyoruz. Aslında bizim üzerinde durmak istediğimiz konu bundan daha çok önem arz etmektedir. Atilla, yaptığı yanlış okumaların yanında, bilerek orijinal metindeki bazı bilgileri atlayarak çalışmasına almamıştır. İlk başta bu durum çok yadırganmayabilir ve Atilla ihtiyaç duymamış olabilir, denebilir. Ne var ki aşağıda bazıları sıraladığımız bilgilere baktığımızda, Atilla'nın belli konuları okuyucudan saklama niyeti hemen ortaya çıkmaktadır. Atalay'ın gözlemlerine dayanan, eleştiriye oldukça açık ve subjektif olan bu bilgilerin okuyucudan gizlenmesinin hiç bir ilmi kritere uygun olmadığı kanaatindeyiz. Dolayısıyla, Besim Atalay'ın konu hakkında, kendi zamanına has önemli bilgiler veren bu eserinin tekrar günümüz Türkçesine kazandırılması gerektiğini düşünüyoruz. Bunun için çalışmalarımız devam etmektedir.

Atilla'nın çalışmasına almadığı cümlelerden birkaçını, yukarıda bahsettiğimiz niyetin daha iyi anlaşılması için buraya alıyoruz. Altı çizili ifadelerin tamamı Atilla tarafından atlanmıştır.

“Alevi olmayan köylerle ol kadar münasebetde bulunmazlar. Bunun içindir ki birçok Alevî Türkmenler ve Türkler kürtleşmişlerdir. Dersim ve Akçadağ halkı buna güzel bir şahiddir. Dersim'de kabile isimleri, coğrafi isimler ve şahsî isimler hep Türkçe'dir.”³⁸

³⁶ Atalay, *a.g.e.*, s. 43.

³⁷ Besim Atalay, *Bektaşilik ve Edebiyatı* (Osmanlıca'dan Çeviri: Vedat Atilla), İstanbul 1991, Ant Yayınları.

³⁸ Atalay, *a.g.e.*, s. 19.

“Bir tahtacı kadına ehl-i sünnetden birisi dokunacak olursa o kadın pislenmiş, mülevves olmuştur. Artık o kadın cemaatten çıkarılır. Ancak onu ölüm temizler..”³⁹

“Düşkünlük cezası verdiren şeyler, erkan-ı tarikata uymayan herhangi bir hareket, esrari faşetmek, babaların hakkını vermemek, köyde ve obada geçimsizlik etmek ilh.... bu yolsuzlukların bazıları da ölümle cezalandırılır. Bunun emsali çoktur. İçel’de birisinin çam ağacına bağlanarak oğulları tarafından yakıldığı meşhurdur.”⁴⁰

“Evvvelce de arzettiğim üzere âyin-i cem için ekseriya uzun geceler ve bilhassa zemherinin ortaları ve yirmi yedinci gecesini intihâb olunur. (gözcü) adı verilen canlar gündüzden ayrılır. Köyün veya mahallenin etrafını beklerler.”⁴¹

“Çelebiler veyahud babalara gönderirler. Çelebiler ve babalar her sene bu suretle zavallı köylerden binlerce liralara çekerler. Buna mukabil köylünün ne sıhhati, ne maarifi, ne de sair maddi ihtiyacı temin edilir; yalnız manevi zevki ve tesellisi tatmin olunur ki bunu daha makbul ve asrî bir hale koymak gerektir.”⁴²

“Babalar ve çelebiler arasında derin bir nefret ve husumet vardır. Babalar pîr evinin her hizmetini benimsemişlerdir.”⁴³

“En cahil bir Bektaşî babası, gönderilen nakşî şeyhlerinden yüz bin defa daha ârif ve âgâhdır. Bu adamların yegane kabahatleri köylüleri cahil bırakmalarıdır. Şurasını itiraf etmelidir ki köy bektâşîleri sünnî köylerinden daha cahildir. Çocuklarını okutmaktan korkarlar. Okurlarsa mezhep ve tarikati kaybedeceklerini zannederler. Çünkü cahil kalmaları babaların nef’inedir.”⁴⁴

³⁹ Atalay, a.g.e., s. 19.

⁴⁰ Atalay, a.g.e., s. 20.

⁴¹ Atalay, a.g.e., s. 21.

⁴² Atalay, a.g.e., s. 22.

⁴³ Atalay, a.g.e., s. 24.

⁴⁴ Atalay, a.g.e., s. 24.

“Mücerred kolundaki bazılarının kulakları küpelidir. Güya Balım Sultan’ın dervişlerinden birisini bilmeyerek öldürmüşler, bunun üzerine alamet olmak üzere balım sultan küpe âdet etmiş”⁴⁵

“...artık o derviş evlenemez, dünyadan bekar gelir geçer. Mücerretler dergahda ve zaviyelerde –terk-i dünya gibi- otururlar. Yerler içerler.”⁴⁶

“Hurufîlik ahkam-ı ve şeriyi’i münkirdir. Bektaşîlik ise bir tasavvuf yoludur. İslam dinini ve İmam Cafer mezhebini tanıyan bir yoldur. Fakat bu yol sonunda herşeyi inkara çıkar. O başka!”⁴⁷

SONUÇ

Besim Atalay’ın uzun süre uğraşarak ve kıymetli emekler harca-
yarak yazdığı *Bektaşîlik ve Edebiyatı* adlı eseri, zamanına göre ver-
diği bilgiler açısından değerli bir eserdir. Ne var ki yazar, kullandığı
metod açısından eleştiriye açık ihmaller yüzünden günümüzde çok
da şık olmayacak cümleler sarf etmiştir. Bu cümleler, günümüz
bilgileri açısından kritiğe tabi tutulduğunda meselelerin vuzuha
kavuşacağı açıktır. Nitekim Hurufîlik başlığı altında verilen bilgile-
rin kritiğine yaptığımızda yazarın bilgi ve yorum açısından yanlışla-
rını tespit etmiş olduk.

Diğer taraftan, Vedat Atilla tarafından günümüz Türkçesine ka-
zandırılan eser, maalesef orijinalinin verdiği –bir çok eleştirilebilir
yönüne rağmen- önemli bilgileri aksettirmekten uzaktır. Bundan
dolayı eserin günümüz Türkçesine çevrilip, içerisinde geçen bazı
bilgilerin kritiği yapılarak, tekrar yayınlanması ilim alemine katkı
sağlayacaktır.

⁴⁵ Atalay, *a.g.e.*, s. 24.

⁴⁶ Atalay, *a.g.e.*, s. 24.

⁴⁷ Atalay, *a.g.e.*, s. 30.

BİBLİYOGRAFYA

- Aksu, Hüsametdin, *Amir Gıyas al-Din Muhammed Al-Astarâbâdî ve İstivanâmesi*, (basılmamış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1981.
- Alparslan, Ali, *Cavidannâme'nin Nesimî'ye Tesiri*, (basılmamış doçentlik tezi), 1967.
- Arikoğlu, İsmail, Ferišteoğlu'nun *Cavidân-Nâme Tercümesi: 'İşk-Nâme (İnceleme-Metin)*, (Basılmamış Doktora Tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Van 2006.
- Atalay, Besim, *Bektaşilik ve Edebiyatı* (Osmanlıca'dan Çeviri: Vedat Atila), İstanbul 1991, Ant Yayınları.
- Atalay, Besim, *Bektaşilik ve Edebiyatı*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1340.
- Ballı, Hasan Hüseyin, *Fazlullah-ı Hurûfî ve Hurûfîlik* (basılmamış doktora tezi), Danışman: A. Bülent Ünal, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Temel İslam Bilimleri A. B. D., İzmir, 2010, s. 64-69.
- Fazlullah-ı Hurufî, *Arşnâme* (yazma), İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emirî, Farsça, no: 992.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Hurûfîlik Metinleri Kataloğu*, Ankara 1973, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kiya, Sadık, *Vejanâme-i Gürganî*, İntişarât-ı Danişgâh-ı Tahran, Tahran 1330.
- Usluer, Fatih, *Hurûfîlik, İlk Elden Kaynaklarla Doğuşundan İtibaren*, İstanbul, 2009, Kabalcı Yayınevi.